

КОРИЧИНЕЦЬКІ МІКРОТОПОНІМИ:

ХРОНОЛОГІЯ, ЕТИМОЛОГІЯ, СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА

Вивчення пропріальної лексики дає можливість, по-перше, відновити факти з історії мови у єдності з історією окремої території – міста, села, району, області, регіону тощо, по-друге, відстежити сам процес номінацій, визначивши словотвірну структуру онімів, шляхи виникнення власних назв, з'ясувавши їх мотиваційні ознаки.

Серед аналізованих одиниць звертається увага дослідників і на мікротопоніми. До них, на думку одних учених, належать назви урочищ, інших – назви кутків, полів, садків. Такі назви на сьогодні є маловивченими, оскільки ономастична номінація є вибірковою, а не суцільною. Об'єкти довкілля отримують власні назви, а відтак потрапляють у поле зору дослідника „лише настільки, наскільки вони становлять особливу цікавість для людини” [5, с. 17].

Мікротопонім – це „власна назва земельної ділянки або землі господарського призначення: а) власна назва оброблюваної площі (поля, луку, пасовища, винограднику і т.д.); б) власна назва площі, покритої лісом (лісового масиву, частини лісового господарства, лісу, гаю, заповідника і т. д.); в) власна назва необроблюваного лісового наділу” [2, с. 113 – 114]. Мікротопоніми, на думку М. М. Торчинського, повинні об'єднатися під назвою „хоронім”, куди входять власні назви територій, зокрема адміністративні і природні [7, с. 1947].

Будь-який аналіз онімного матеріалу неможливий без чіткої класифікації – одного із вихідних етапів ономастичної роботи. Ономастика як наука бере свій початок ще з античності, однак і до сьогодні точаться дискусії щодо класифікаційних схем та й самої термінології ономастикону. Значний внесок у становлення й розбудову ономастичної термінології, становлення денотатно-номінативної систематизації пропріативів, класифікацію власних назв за особливостями їх виникнення зробили О. А. Білецький, Д. Г. Бучко, В. В. Німчук, Н. В. Подольська, О. В. Суперанська, М. М. Торчинський та ін.

Хронологічна систематизація онімів ґрунтується на датуванні власних назв. На погляд О. В. Суперанської, „де дуже складна і серйозна ономастична класифікація, тісно пов’язана з історією, археологією, діалектологією” [4, с. 170]. У мовознавчій науці відомі спроби класифікацій за часом виникнення лексем, однак ні в зарубіжних, ні у вітчизняних наукових виданнях хронологічна класифікація практично не знайшла чітких критеріїв щодо групування власних назв, ні зразків типологій, що відповідали би загальним вимогам і могли бути реалізовані у всіх секторах онімного простору української мови, зокрема й у мікротопонімії.

Зупинимося на пропонованій М. М. Торчинським хронологічній структуризації ономастикону, пов’язаній із часом виникнення власних назв, і зробимо спробу знайти місце у цій системі мікротопонімів с. Коричинець Деражнянського району Хмельницької області, тобто розподілити їх на чотири групи: 1) архаїчні, що виникли до XI ст.; 2) давні, які виникли в XI – XVIII ст.; 3) нові – XIX – XX ст.; 4) новітні, що з’явилися у XXI ст.

Історія поселення починається в середині XI ст., тоді ця територія належала до Наддністрянщини; у XII ст. вона була відома як Поділля і входила до Тербовлянського князівства, а з 1144 року – до Галицького.

Невелика територія у верхів’ях Південного Бугу відома в XI – XII ст. як Болохівська земля, до складу якої входила територія сучасних Старокостянтинівського, східна частина Красилівського, Хмельницького та вся територія Деражнянського, Летичівського, Старосинявського районів.

1240 року монголо-татари захопили Київ, 1259 – поневолили Поділля, де й перебували більше ніж 100 років. На землі Галицько-Волинського князівства, ослаблені монголо-татарським пануванням, зазіхали угорські, литовські й польські феодалі. У 60-ті роки XIV ст. Литовське князівство почало прибирати до своїх рук Поділля. 1362 року великий литовський князь Ольгерд, розбивши на Синіх Водах татарських ханів, передає Поділля литовським феодалам Коріатовичам.

1375 року Коріатовичі підписують грамоту із краківськими купцями на вільну торгівлю з Поділлям, а з 1432 року Кам’янець-Подільський одержує Магдебурзьке право [1, с. 154 – 155].

1430 року між польськими й литовськими феодалами почалася війна, що важким тягарем лягла на плечі місцевого населення. 1431 року

спалахнуло антифеодалне повстання селян Бакотської волості, яке поширилося й на Летичівську волость. Повстанці вигнали литовських і польських феодалів і оголосили себе вільним людьми.

Придушивши повстання, польські магнати оволоділи Західним Поділлям і 1434 року створили воєводство з центром у м. Кам'янець-Подільському. Засновником Подільського воєводства був пан Одровонж, який виявив велику старанність у польській колонізації Поділля. За це польський король Владислав Ягайло нагородив Одровонжа великими землями. Одровонж, користуючись запустінням і беззладдям, прибирає до рук *Бар (Рів), Деражню, Мукарів, Новосільці, Карачинці*.

1431 року з'являється невелике поселення, яке згадується у грамоті польського короля Владислава Ягайла як село *Карачинці*. Місцевість, де заснувалося село, була зайнята лісами. Ліси й до сьогодні оточують село з усіх сторін. Щоб викорчувати ліс під земельну ділянку, необхідно було докласти багато зусиль. Польські феодали примушували людей до цієї важкої праці. Не всім вона була посильною. За непокору пани жорстоко карали своїх підлеглих. Кару чинили в місцевості, де сьогодні розташоване село Згарок. Людей карали, спалюючи. От і село дістало назву Згарок, а від слів „*кару чинити*” наше село дістало назву *Карачинці* [1, с. 367]. Проте, незважаючи на поширення серед селян і в багатьох джерелах цієї гіпотези щодо походження ойконіма, ми погоджуємося з думками багатьох ономастів, що найменування мотивується паронімом, тобто в основі назви лежить прізвище предків, які проживали у поселенні [6, с. 242]. Не виключено, що в основі ойконіма – прізвище литовських феодалів Коріатовичів.

Із покоління в покоління передавалася легенда, що засновниками села були Вовкотруби й Бабичі. Вони першими побудували свої оселі в долині біля води. Вулиця, що спускається вниз до ставка й долини, і сьогодні має назву *Бабичівка*.

З часом село розвивалося й розширювалося. До нього пригледілися польські шляхтичі Римик і Домік. Придбавши поселення, поділили його на дві частини, в результаті чого східна частина стала називатися *Домські Карачинці*, а західна – *Римові Карачинці*.

1469 року королем Польщі Казимиром Карачинці віддаються в користування поміщику-магнату Яну Одровонжу, який перейменує село в *Одровонжове*. Таку назву поселення мало більше ніж сто років. У

другій половині XVI ст. дружина польського короля Сигізмунда I королева Бона Сфорца купує у Станіслава Ондровонжа місто Рів (Бар) із 30-ма селами. На той час у церковних документах село значилося лише як *Домські Карачинці*, хоча цивільні можновладці визнають Римові Карачинці і Домські Карачинці окремими самостійними селами.

В історичних записах 1560 року село згадується уже як *Ремові Карачинці* під такою адресою: Кам'янець-Подільське воєводство, Летичівський повіт, село Ремові Карачинці. Дещо пізніше – як *Домсько-Римові Карачинці*.

Після народних повстань та визвольної боротьби українського народу від литовських та польських феодалів адміністративно-територіальний поділ часто мінявся. 1793 року, після возз'єднання Правобережної України з Росією, утворюються намісництва. 23 квітня 1793 року утворюється Кам'янецька область, а 1 травня 1795 року царським урядом утворюється єдиний територіальний поділ Росії на губернії. У Кам'янець-Подільській губернії село все ще називається *Домсько-Римові Коричинці*. І лише згодом постановою Проскурівської обласної Ради народних депутатів населений пункт перейменовується на *Римові Коричинці*, а постановою Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 10 червня 1967 року – просто на *Коричинці*.

Сьогодні село та прилеглі території поділяються на окремі масиви: *Бурти*, *Огрудок*, *Манява (Маньова)*, *Стависько*, *Бабина*, *Попів хутір*, *Обручівка*, *Цегольня*, *Кругляк*, *Поташина*, *Фабрика*, *Мочари*, *Бараня*. Кожна з цих назв має свою історію.

Огрудок – місце, де пан Ігпінський збудував будинок із червоної цегли з чотирма колонами, з дахом, увінчаним скляним куполом. До панського будинку прилягали молодий ліс і сад із цінними сортами яблунь, груш, горіхів, були висаджені липові й каштанові алеї. Все це було обкопане глибокою канавою. Донині це місце має назву *Огрудок* від географічного терміна *огрудок* – „купа щебеню або каміння на дні річки” [3].

Назва *Бурти* з'явилася з 1870 року, коли недалеко від панського будинку восени на зберігання в *бурти* закладали картоплю і буряки. До цього часу односельчани називають цю частину села Бурти.

Стависько – місце, що належало пану Янусу Остольському, пізніше продане пану Юзину Новицькому. Пан Новицький 1909 року завів матеріали для побудови біля ставка фундаменту під палац. Наближення

революційних подій припинило будівництво, місце так і називається *стависьком*.

Бабина – місце, де з 1880 року по дорозі на м. Бар на широкому горбку стояв будинок орендатора *Бабака* Якова.

Попів хутір – місце, де жив священик Орест Стояновський із 1901 року. За радянської влади у цьому мальовничому місці знаходилася колгоспна пасіка.

Обручівка – місце, де могли будуватися селяни, які купували там землю, що стало можливим у роки Столипінської реформи після 1907 року. Було обкопане глибокою канавою, яка охоплювала ці землі наче обручем.

Цегельня (Цегельня) – місце, де були великі поклади глини для виробництва цегли. Так, 1860 року на околиці села була споруджена цукроварня з цегли місцевого виробництва, що проіснувала до 1901 року. Цеглу випалювали для будівництва церкви, пивоварні, панського будинку. Цегельня була збудована у 50-их роках XIX ст. паном Іглінським.

Кругляк – місце, де знаходилася складувна майстерня; воно було вибране під лісом, на кругляку – рівному полі.

Поташня – місце, де стояла велика піч, в яку заносили колоди дуба, ясена, граба, складали і спалювали. Одержану золу поливали лужним розчином, під дією якого утворювалася і осідала на дно рідка маса, яку називали *поташем*.

Фабрика – місце неподалік від Поташні, де працювало багато ремісників. Вони виготовляли для царської армії вози, робили снасті на вози, сани, ярма, колеса, хомути, вила, граблі, бочки, цебри, коновки, сипанки для збереження зерна, маслобійки, корита, миски, кухлі. Виготовляли дьоготь з берези. Це дуже красиве місце отримало назву „*фабрика*”, яка дійшла і до наших днів.

Не вдалося з'ясувати мотивацію назв *Маньова (Манява)* і *Шатківщина* (імовірно, вони відантропонімні, посесивного характеру).

Як уже згадувалося, Коричинці оточені лісами. Масиви державного фонду складають 722 га і поділені на 13 кварталів: *Ярки, Кордон, Посіч, Червоне, Кушнірів Яр, Попів хутір, Дитдом, Тереміж, Балки, Сікеринське, Клин, Довгі гони, Бабина*.

Коричинці багаті на підземні води. Кожне джерело має свою назву: *Вільшинки, Цегельня, Хутір, Середня, Сікеринське, Бісова, Василівка, Обручівка, Тумбочка, Соколова, Абісінія, Бараня, Фризова, Лучинка, Ковбаси, Напільне.*

Ставки – *Чорноконів, Дідиків, Цюнька, Романюків, Предків, Фризів, Шатківщина, Стависько.*

Отже, судячи з часу виникнення тих чи інших назв, бачимо, що архаїчні назви практично не мають фіксації, немає і фольклорних джерел про їх походження.

До давніх відносимо назву села Коричинці (1431 р.), назву вулиці *Бабичівка*, утворену від прізвища *Бабич*. Село з назвою *Ремові Карачинці* згадується геодезистом Бопланом, який склав географічну карту.

До нових, що масово виникають у другій половині ХІХ ст., належать оніми *Огрудок, Бурти, Стависько, Бабина, Обручівка, Поташина, Фабрика*, гідроніми *Цегельня, Хутір, Напільне, Лучинка.*

Новітніх ще не зафіксовано, оскільки розвиток села зупинився.

Мікротопоніми з погляду деривації маловивчені, хоча словотвірна класифікація є однією з найбільш поширених і лінгвістично опрацьованих. Дериваційні особливості слів характеризують у своїх наукових студіях К. Г. Городенська, В. О. Горпинич, Є. А. Земська, І. С. Улуханов та ін. Окремі праці безпосередньо стосуються і творення власних назв. На думку М. М. Торчинського, „можна визначити два основні словотвірні типи власних назв – морфологічний і лексико-семантичний, які у свою чергу поділяються на низку видів і підвидів” [3, с. 357].

Найбільшу частку становлять мікротопоніми, утворені лексико-семантичним способом: *Огрудок, Стависько, Хутір, Фабрика, Кругляк*. Значна кількість найменувань плюралізувалася: *Ярки, Балки, Бурти, Вільшинки, Ковбаси, Мочари, Предки.*

Підтверджується думка М. М. Торчинського, що значно більшою є кількість онімів, утворених шляхом конверсії переважно прикметникових форм. У нашому дослідженні – це назви *Бабина, Бісова, Соколова, Середня, Червоне.*

Серед мікротопонімів села Коричинці, утворених за допомогою суфіксів, фіксуємо такі: *Бабич-івк-а, Обруч-івк-а, Весе-івк-а, Вільш-инк-а, Цегель-н-я, Гул-як, Тумб-очк-а.*

Значна частина назв мікроб'єктів утворена синтаксичним способом: джерело *Під калиною*, масиви *Попів хутір*, *Попів ланок*, *Кушнірів яр*, *Довгі гони*.

Префіксальні деривати не засвідчені.

Таким чином, мікротопонімія будь-якого населеного пункту зберігає у собі інформацію про суспільно-політичне, економічне та історичне минуле краю, тому існує гостра потреба досліджувати цей пласт власних найменувань. Описані нами найменування мікроб'єктів Коричинців є складником мікротопонімікону Деражнянщини, який необхідно вивчати надалі.

Анотація

У статті описується мікротопонімія с. Коричинці Деражнянського району Хмельницької області, відомого ще з 1431 року. Робиться спроба етимологічної та словотвірної характеристики назв мікроб'єктів села.

Ключові слова: мікротопонім, власна географічна назва, етимологія, хронологія, словотвір, продуктивність.

Аннотация

В статье описывается микротопонимия с. Коричинцы Деражнянского района Хмельницкой области, известного еще с 1431 года. Делается попытка этимологической и словообразовательной характеристики названий микрообъектов села.

Ключевые слова: микротопоним, географическое название, этимология, хронология, словообразование, продуктивность.

Summary

The article describes the a microtoponym village Korichintsy Derazhnyansky district of Khmelnytsky region, famous since 1431. An attempt is made and the etymological word-formation characteristics names mikroobiekt village.

Key words: *mikrotoponym, geographic name, etymology, chronology, wordformation, productivity.*

Список використаної літератури

1. Історія міст і сіл Української РСР : Хмельницька область. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. – 745 с.

2. Основная система и терминология славянской ономастики. – Скопье, 1983. – 414 с.

3. Современный толковый словарь русского языка / А. Ефремова. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/efremovaA>

4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.

5. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталмане, Н. В. Подольская; отв. ред. А. П. Непокупный. – М. : Наука, 1986. – 255 с.

6. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 556 с.

7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

УДК 808.3

Данилюк О. К.
*Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки*

НАЗВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДГАЛУЖЕННЯ РУСЛА РІЧКИ В ГОВІРКАХ ВОЛИНИ

Географічна термінологія є однією з найбагатших і найдавніших груп лексики. Всебічне вивчення народної географічної лексики в межах конкретних діалектних територій є одним з найактуальніших, оскільки ця група апелятивів є цінним джерелом для проведення ономастичних досліджень.

На рівні слов'янських мов географічна термінологія досліджена в чеській і словацькій мовах (Р. М. Малько), польській (П. Нітче, Я. Сташевський), сербохорватській (Ю. Шутц), болгарській і македонській (Е. А. Григорян), білоруській (І. Я. Яшкін), російській (Е. М. Мурзаєв і В. Г. Мурзаєва). Найґрунтовнішою працею щодо вивчення народної географічної термінології слов'янського терену стала монографія М. І. Толстого „Слов'янська географічна термінологія: Семасіологічні етюди” [17]. Важливе значення для вивчення географічних термінів мають праці Г. Л. Аркушина, Й. О. Дзензелівського, П. С. Лисенка, М. В. Никончука, В. П. Шульгача, М. Юрковського, та ін.